

KARŞILIKSIZ ÇEKLERDE BANKALARIN MALİ SORUMLULUĞU

İsmail TANRIÖVEN*

I — GİRİŞ

Çeklerle ilgili genel ve ilk düzenleme Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK.) bulunmaktadır (TTK. 692 - 735). Çeklere ilişkin cezai düzenleme ve uygulama ihtiyacı ise Türk Ceza Kanunu (TCK.) hükümleri ile, özellikle de dolandırıcılık hükümleri ile giderilmekteydi. Zamanla, uygulamanın getirdiği zorunluluğun neticesi olarak, mevcut düzenlemeler yetersiz kalmış, ihtiyacı karşılayamamış ve neticede, çeklere ilişkin olarak, hukuki ve cezai alanda özel düzenlemeler getiren 19.3.1985 t. ve 3167 s. «Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun» (Çek. K.) çıkarılmıştır (1). Bu kanun, çeklere ilişkin hukuki ve cezai düzenlemeler babından olmak üzere, keşidecilere ve bankalara çek konusunda yükümlülükler, ödevler ve sorumluluklar (2) getirmiştir. Bankaların karşılıksız çeklerden dolayı mali sorumluluğunu da, bu sorumlulardan birisi olması dolayısıyla bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Çek, TTK.na göre kambiyo senedir. Şekil şartları TTK.da düzenlenmiştir. Başka deyişle, bir belgenin çek olabilmesi için, bu şart ve nitelikleri taşıması gerekir. Bunun yanısıra Çek K. ve ilgili mevzuatın çeklere ilişkin olarak getirmiş bulunduğu bazı şekil şartları da bulunmaktadır.

Çek aslında bir ödeme aracıdır. Bu sebeple ticari mevduat hesapları büyük ölçüde çekle çalışırlar (3). Çekler para dolaşımını

(*) Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araş. Gör.

(1) RG. 3 Nisan 1985 t. 18714 s.

(2) DONAY, Süheyl, «Son Değişikliklerle Çek» Türk Ticaret Bankası Yay. 4, Kırklareli 1990 sh. 6 vd.

(3) SUNGUR, Turgut, «Banka Tekniği», BTHAE. Yay. Ankara 1987, sh. 52.

kolaylaştıran ve para yerine ödeme aracı olarak kullanılan kıymetli evrak niteliğinde belgelerdir. Hatta çekler ödeme aracı olması dolayısıyla damga vergisinden muaf tutulmuşlardır. Bankaların mali sorumluluğu da çekin ödeme aracı olmasının bir sonucudur. Başka deyişle, ödeme aracı olma niteliğini bir ölçüde koruyabilmek için bankaların kısmi mesuliyeti sözkonusu edilmektedir .

TTK. hükümlerine göre çek, üzerinde yazılı olan belli tutarda bir paranın, çek hamiline yada belli bir kişi yahut emrine ödemesi konusunda, bir bankaya hitaben yazılan, sıkı şekil şartlarına tabi (4) kıymetli evrak niteliğinde bir senettir. Bu niteliğiyle çek, bir ödeme aracıdır ve kamu güveni unsurunu taşımaktadır. Çek K.nun temel amacı, çek kullanımının sağlıklı şekilde yürütülebilmesi ve çek hamillerinin korunması için gerekli tedbirleri almaktır (5). Bunun gerekçesi ise çeklerin bir ödeme aracı olması amacından saptırılmasının, ona duyulan güvenin ve kamu güveninin sarsılmasına yolaçmasıdır (6). Bankaların mali sorumluluğu da çeklerin ödeme aracı olması ile ilgilidir ve bunun için gereklidir.

Bankaların çek hukukundan doğan çeşitli yükümlülükleri ve sorumlulukları sözkonusudur. TTK. çek ile ilgili düzenlemeleri getirirken, muhataba da bazı yükümlülük ve sorumluluklar yüklemiştir. Bunun yanısıra özellikle Çek K. bankalara pek çok yükümlülük ve sorumluluk getirmiş ve böylece çeklerle ilgili olarak bozulmuş olan kamu güvenini böylece tesis etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Bankalar Kanunu ve diğer ilgili mevzuatta bankalara çeklerle ilgili mükellefiyetler yüklemiş bulunmaktadır. Bankaların çek hukukunda mevcut olan yükümlülük ve sorumluluklarını, sorumluluğun türüne göre ve konularına göre iki bakımdan tasnif ederek incelemek mümkündür.

(4) KINACIOĞLU, Naci, «Kıymetli Evrak Hukuku», Gazi Ü. Yay. Ankara 1987 sh. 308.

(5) DONAY, S., a.g.e., sh. 6, Adalet Komisyonu Genel Gerekçe-Çek K., Tutanak Dergisi, Dönem 17, Yasama Yılı 2, S. sayı 236, sh. 1.

(6) İNAN, Nurkut, «Çek Rizikolarından Doğan Sorumluluk», BTHAE, Yay. Ankara, 1981, sh. 1.

1— Türlerine Göre Bankaların Yükümlülük ve Sorumlulukları

Çek. K. ve ilgili diğer mevzuat bankalara çeşitli ödevler ve bunun karşılığında sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluğun türünü dikkate alarak bankaların sorumluluğunu dört gurup altında sınıflandırmak mümkündür. Bunlar, bankaların hukuki sorumluluğu, idari sorumluluğu, cezai sorumluluğu ve mali sorumluluğudur. Bu sorumluluklardan ilk üçüne kısaca değineceğiz. Bankaların belli miktara kadar bir tür garanti sorumluluğu olarak nitelenebilecek olan bankaların mali sorumluluğu ise geniş anlamda hukuki sorumluluğun içerisinde yer almaktadır. Ancak ayrılan yönleri ve müessesenin nitelikleri dolayısıyla ayrıca ele alınması da mümkündür. Bankaların çek hukukundan doğan mali sorumluluğu bu çalışmanın asıl konusu olduğu için geniş olarak ele alınacaktır.

a— Bankaların Hukuki Sorumluluğu

Geniş anlamda, bankaların çek hukukundan doğan ve çek taraflarının (keşideci ve hamil) lehine olan özel hukuktan doğan sorumluluklarını bu gurup altında toplamak mümkündür. Bu tür sorumluluk esas itibariyle Çek K. ve TTK.dan doğmaktadır. Mevzuat bankalara çeşitli mükellefiyetler yüklemiş ve bunlara uyulmaması halinde, yani bankanın kusurlu bulunması halinde uğranılan zararın ve çek bedelinin kanuni ya da akti olarak bankadan tahsil edilebilmesine imkan tanımıştır. Aynı şekilde bankaların karşılıksız çeklerin belli miktara kadar karşılığını garanti ediyor sayılması ve bu miktarla sınırlı olan sorumluluk ta bu kapsamda yer almaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki genel kurallar çerçevesinde bankanın kusurlu bulunması ve illiyet rabitasının tesbit edilmesi hallerinde çek bedeli ve doğan zarar dolayısıyla bankaların sınırsız sorumluluğuna gidilmesi mümkündür. Mesela sahte ve tahrif edilmiş bir çeki ödeyen bankanın keşideciye karşı, karşılığı bulunduğu halde geçerli bir çek bedelini haklı hamile ödemeyen bankanın hamile karşı sorumluluğu bu tür bir sorumluluktur.

b— Bankaların İdari Sorumluluğu

Çek hukukunda bankaların idari sorumluluğu da sözkonusu olabilir. Şöyle ki, çeklerle ilgili olarak kendisine yüklenen ödev ve yükümlülükleri yerine getirmeyen bankanın çekle işleyen hesap açabilme yetkisinin elinden alınabilmesi mümkün olduğu gibi, başkaca sebeplerle benzer müeyyideler uygulanabilmesi de mümkündür. Bankaların çek hukukunda idari sorumlulukları, Çek. K.'dan başka, Bankalar Kanunu, Merkez Bankası Kanunu ve ilgili diğer mevzuatta yer almaktadır. Dolaylı olarak uygulanabilecek hükümler de sözkonusudur. İdari sorumluluk doğal olarak idari yaptırımların uygulanmasını gerektirecektir. Bundan başka bankalara Türkiye Bankalar Birliğinin de idari yaptırım uygulaması mümkün görülebilmektedir.

c— Bankaların Cezai Sorumlulukları

Çek K. ve diğer mevzuat bankalara bazı yükümlülükler yüklemiş, bu yükümlülüklere uymamayı ise suç haline getirmiş ve çeşitli cezalar öngörmüş bulunmaktadır. Mevzuata göre bankaların, çekle işleyecek hesap açmada, çekin şekli unsurları konusunda, çekin bankaya ibrazında, karşılıksız çek sözkonusu olması durumunda çeşitli yükümlülükleri vardır. Bir kısım ödev ve yükümlülükler uyulmaması suç olarak nitelendirilmiş ve bu fiillere çeşitli cezalar öngörülmüş bulunmaktadır (7). Bu sorumluluklar cezai nitelikte olan sorumluluklardır.

2— Konularına Göre Bankaların Yükümlülük ve Sorumlulukları

Çek. K. hükümleri, çek tedavülünün çeşitli aşamalarında bankalara çeşitli yükümlülükler getirmiştir. Başka deyişle, çek tedavülüne hazırlık olan çekle işleyen hesap açılmasından, çekin ödenmesi ve hatta ödenmemesi dolayısıyla ortaya çıkan neticeden dolayı bankaların yerine getirecekleri bildirme ve diğer mükellefiyetlere kadar, çek hukukunun her aşamasında bankalara mükellefi-

(7) DONAY, S., a.g.e., sh. 82 vd.

yetler ve sorumluluklar yüklenmiş bulunmaktadır. Bu yükümlülük ve sorumlulukları kısaca aşağıdaki şekilde belirlemek mümkün bulunmaktadır.

a— Bankaların Çek Defterlerinin Hazırlanması ve Kullanımı İle İlgili Yükümlülükleri

Bankalar, çek karnelerinin her yaprağına, çekle işleyen hesabın bulunduğu şubelerinin adını ve keşidecinin hesap numarasını yazmaya mecburdurlar. Çek karneleri bankalarca bastırılır veya basılır. Bankaların çeklerin fiziksel (şekli) muhtevası ile ilgili olarak, T.C. Merkez Bankasının belirlediği esaslara uyması gerekir (8). Ayrıca bankaların çekle işleyen hesap açtıkları müşterilerini Merkez Bankasına bildirmeleri de gerekmektedir. Bu hal bir zorunluluk olarak Çek K. da düzenlenmiş bulunmaktadır (9). Ayrıca bankaların çek defterlerini Merkez Bankası tebliğleri ile düzenlenen esaslara uygun hazırlamaları gereklidir.

b— Basiret ve Özen Gösterme Yükümlülüğü

Çek K. bankaların, çekle işleyecek hesap açarken, çek karnesi verirken ve Çek K. ile kendilerine verilen görev ve mükellefiyetleri yerine getirirken, bu işlemlerin gerektirdiği basiret ve itina göstermeğe mecbur olduklarını düzenlemiş bulunmaktadır (10). Bu düzenleme gereğince, bankalar çek hukukunun her uygulama safhasında basiret ve özen göstermek durumundadırlar.

c— İbraz Edilen Çeki Ödeme Yükümlülüğü

Çek K. nun getirdiği düzenlemeye göre, çekle işleyen hesabın bulunduğu banka şubesi, ibraz edildiği anda karşılığı bulunan çe-

(8) Çeklerin fiziki şekilleri Merkez Bankasınca Çek K. na ilişkin 1 nolu tebliğ ile belirlenmiş (RG. 24.9.1985 t. 18878 s.) ve 2 nolu tebliğ ile standardizasyon ve kontrol amacıyla yeniden düzenlenmiş bulunmaktadır (RG. 16.3.1990 t. 20463 s.).

(9) Çek K. md. 3.

(10) Çek K. md. 2., Bu yükümlülüğe uymamanın neticede Bank. K. m. 12 gereği bankanın yetkilerinin sınırlanmasına sebep olacağını kabul etmekteyiz. Bank. K. m. 12'nin uygulanması ile ilgili Bkz. EREM, F. ALTINOK, A., TANDOĞAN, H. Bankalar Kanunu, Şerhi, sh. 34 vd.

ki ödemek mecburiyetindedir. Çekin karşılığının kısmen bulunması halinde ise bu miktar ödenir. Muhatab bankanın çek hesabı açılmış şubesi dışındaki her hangi bir şubesine ibraz edilen çek, karşılığı o şube tarafından provizyon (karşılık) istemek sureti ile ödenir. Muhatab banka deyimi çle işleyen hesabı açan bankayı ifade etmektedir (11).

Bu mükellefiyeti ele alırken dikkate alınması gereken bir nokta ibraz edilen çeklerin ödenebilir nitelik taşımasıdır. Başka deyişle, ibraz edilen çekin şekil ve içerik bakımından geçerli bir çek olması, bununla birlikte ibraz edenin de haklı hamil bulunması ve bu niteliklerin ibraz edilen bankaca tesbit edilmesi gerekir. Bu çerçevede bankanın özen gösterme ve basiretli davranma yükümlülüğü de devreye girmektedir. İleri de ele alınacağı gibi, bankaların karşılıksız çeklerden dolayı mali sorumluluğunda da diğer sorumluluk ve yükümlülüklerin etkisi vardır ve birlikte değerlendirilmelidir.

Eğer ibraz edilen çekin karşılığı yoksa, başka deyişle, çekin üzerinde yazılı olan tutarın kısmen veya tamamen ödenemeyeceğinin tesbiti halinde, ibraz tarihi ile kısmen veya tamamen ödenme sebebi çekin üzerine yazılmak suretile ile hamiline geri verilir (12).

ç— Müşteriye Bildirimde Bulunma Yükümlülüğü

Keşide ettiği çek karşılıksız çıkan müşteriye, çle işleyen hesabı açan banka, müşterinin almış olduğu çek karnelerini (aldığı bankalara) iade etmesini, düzeltme hakkını kullanmasını, bu hakkı kullanmazsa bir yıl müddetle çek keşide edemeyeceğini ve aksine davranışların cezai müeyyide gerektirdiğini bildirmek zorundadır (13). Bu bildirim mükellefiyeti açısından karşılığın kısmen bulunmasının önemi yoktur.

(11) Çek K. md. 4.

(12) Çek K. md. 5.

(13) Çek K. md. 7-8.

d— Merkez Bankasına Bildirim Yükümlülüğü

Kanunun düzenlemesine göre, muhatap banka yeterli karşılığı olmadığı için çekin ödenmediğini ve hesap sahibi hakkında gereken bilgileri, T.C. Merkez Bankasına bildirir. Bildirme, hesap sahibinin düzeltme hakkı yok ise çekin ibraz tarihinden, düzeltme hakkı var ise düzeltme süresi sona erdiği tarihten itibaren on iş-günü içinde yapılır. T.C. Merkez Bankası durumu en fazla otuz iş-günü içinde bankalara duyurur. Bu duyuruyu ittila veya herhalde onbeşinci günden itibaren bir yıl süre ile hesap sahibine veya vekil ya da mümessillerine çek karnesi verilemez ve çekle işleyen hesap açılmaz (14). Bu mükellefiyet amaca uygun olarak getirilmiş ve bu amaca uygun hukuki sonuç bağlanmıştır. Başka deyişle bu düzenleme ile çekte olan güvenin ve çekin niteliğinin korunması amaçlanmış bulunmaktadır.

e— Genel Kurallar Gereğince Bankaların Sorumluluk ve Yükümlülükleri

Çek K. na göre bankalara kusur atfedilmesi halinde genel olarak bankaların sorumluluğuna gitmek mümkündür. Bu sorumluluk kusurdan doğan bir kanuni ya da akti sorumluluktur. Bununla birlikte Çek K. bu sorumluluk için yeterli olmasa veya yeterli olsa bile birlikte uygulanmak üzere genel hükümlerden yararlanmak veya genel hükümler çerçevesinde banka'ların sorumluluğuna gitmek mümkündür (15). Çek K. hüküm bulunmayan hallerde genel hükümlerin uygulanacağını açıkça belirtmiştir. Bu atıf dolayısıyla TTK., BK., ve Bank. K. hükümlerine dayanılarak bankaların hukuki sorumluluğuna gitmek mümkündür. Bu sorumlulukta aslında mali bir sorumluluktur ve şartlarının gerçekleşmesi halinde zararlar veya bedelle sınırlı bir sorumluluk olarak anlaşılması gerekir. Mesela karşılığı olduğu halde çeki ödememe halinde ortaya çıkan sorumlulukta durum böyledir (16).

(14) Çek K. md. 9., Merkez Bankasının Çekle ilgili görevleri ve yetkileri için Bkz. TEKİNALP Ü., Banka Hukukunun Esasları, İst. 1988, sh. 58.

(15) Çek K. md. 1, KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 319.

(16) Bu halde sorumluluk sözleşmeden doğan bir sorumluluktur, KARAKAYA, S., «Karşılıksız Çek», Hukukçular Birliği Vakfı Yay. Ankara 1986, sh. 54.

II— KARŞILIKSIZ ÇEKLERDE BANKALARIN MALİ SORUMLULUĞU

3167 sayılı Çek K. her çek için belirli miktara kadar sınırlı olmak üzere, bir tür garanti niteliğinde, bankaların sınırlı sorumluluğunu kabul etmiş bulunmaktadır. Bu sorumluluk objektiftir ve bankanın kusuru da aranmamaktadır. Ancak bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir.

1— Sorumluluğun Gerekçesi ve Gerekliliği

Çek, kamu güvenini haiz, ödeme aracı niteliğini taşıyan kıymetli evrak niteliğinde bir kambyo senedir. Bankaların mali sorumluluğu, çekler ödeme aracı olması ve kamu güveni sözkonusu olması dolayısıyla gereklidir ve bu niteliğinin bir sonucudur. Aynı zamanda bankaların mali sorumluluğu çek hamillerini koruyucu bir nitelikte taşımaktadır. Çek ile ilgili olarak bu konudaki düzenlemelerin yapılmasını gerektiren sebeplerden birisinde çeklere duyulan güvenin korunması gerekliliği olduğu belirtilmiştir.

Çek K. çıkarılmadan önce, çeklere olan güvenin sağlanması ve çek hamillerinin korunması için, çeşitli öneriler yapılmıştır. Mesela, karşılıksız çekin belli miktarının muhatap banka tarafından ödenmesi, bu miktarın her yıl bankalar birliğince belirlenmesi gibi (17). Çeklerin niteliği ve çek hamillerinin korunmasına yönelik bir öneri de TTK. na ek madde eklenmesi teklifidir. Buna göre, çeklerin paranın alım gücüne göre ve belirli dönemler içinde bankalar birliğince belirlenecek sınırlar çerçevesinde a, b, c, d, şeklinde sınıflandırılması ve her çek gurubuna ayrı renk verilmesi önerilmiştir. Bu sınıflandırma çerçevesinde, çek keşidesi sınıflandırılmakta, bankalarda keşide edilen çeki tekeffül etmiş bulunmakta yani karşılıksız çek sözkonusu olmamaktadır (18). Bu teklif uygulama güçlüğü ve bankalara getireceği külfet dolayısıyla reddedilmiştir.

Çek Kanunundan önce, oluşmuş olan güvensizliği ortadan kaldırmak için ve özellikle çek hesabı açan bankaları daha fazla ti-

(17) DONAY, S., «Bankacılık Suçları», İHFM. Y. 1984 s. 1-4 sh. 237.

(18) DONAY, S., «Son Değişikliklerle Çek» sh. 14 dn. 20.

tizliğe sevk edebilmek, çek hamillerini bir noktaya kadar koruyabilmek için, Çek K. karşılıksız veya karşılığı yetersiz çeklerin yirmibin lirasını, muhatab bankanın hamile ödemesi zorunluluğunu getirmiş idi (19). Bu müessese yeterince ve etkili olarak uygulanamadı.

Bu miktar, Çek K.nun verdiği yetkiye dayanılarak, Merkez Bankasının Çek K. na ilişkin 2 numaralı tebliği ile 125.000. TL.na çıkarılmış bulunmaktadır (20).

2— Kanundan Doğan Akdi Sorumluluk Olma Özelliği

Bu sorumluluk bankalara kanuni bir sorumluluk ve yükümlülük olarak yüklenmiş bulunmaktadır. Şartlarının gerçekleşmesi halinde muhatap banka bu sorumluluktan kaçamaz ve kurtulamaz. Ancak aşağıda açıklanacağı üzere, şartların gerçekleşmediğini ve sorumluluğun doğmadığını ileri sürerek bu sorumluluktan kurtulması mümkün bulunmaktadır. Kusurun bulunup bulunmaması önemli değildir. Kısaca bu ödeme sorumluluğu, bankalar için ek bir borç ve yükümlülüktür (21). Kanun bu yükümlülüğü, hesap sahibi ile muhatap banka arasında, çek karnesinin teslim sırasında yapılmış olan dönülemeyecek nitelikteki bir kredi sözleşmesine dayandırmaktadır. Dolayısıyla bu sorumluluğu, aslında, muhatap banka ile müşterisi arasında, çekle işleyen hesabın açılması esnasında yapılan ve çek karnesinin verilmesi ile tekemmül eden bir üçüncü şahıs yararına sözleşmeye bağlamakta ve sorumluluğun temelini akte dayandırmaktadır. Sorumluluk kanundan doğmaktadır, ancak kanunun hükmü dolayısıyla akti nitelik taşımaktadır. Bu düzenlemeden çıkan sonuç bankanın bu sorumluluk dolayısıyla müşterisine rücu etme imkanı doğmasından başka bir şey değildir. Çünkü kredi üçüncü şahıs lehine ancak, müşteri hesabına açılmaktadır. Ayrıca bu sorumluluk çek hamilinin talebi ile ortaya çıkacak bir sorumluluktur.

(19) Çek K. gerekçesi sh. 2.

(20) Merkez Bankasının 2 numaralı tebliği için Bkz. RG. 16.03.1990 t. 20463 s. sh. 20.

(21) TÜMERKAN, Somay, «Dolandırıcılık Suçu» Kazancı Yay. İstanbul 1987 sh. 92.

3— Sorumluluğun Esasları

a— Genel Olarak

Çek K.nun 10. maddesi bankaların mali sorumluluğu dolayısıyla şu hükmü getirmiş bulunmaktadır :

«Karşılığı bulunmasa veya yetersiz kalsa bile muhatap banka, müddetinde ibraz edilen yirmibin liraya kadar olan çekler ile bu miktar üzerindeki her çekin yirmibin lirasını keşidecinin dışındaki hamile ödemeğe mecburdur. 7 ve 8. madde hükümleri saklıdır. Bu husus, hesap sahibi ile muhatap banka arasında, karnenin teslimi sırasında yapılmış olan dönülemeyecek bir kredi sözleşmesi hükmündedir.

Birinci fıkrada belirtilen mesuliyet tutarı, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayımlanan 'toptan eşya fiyatları yıllık endeksindeki' artışlar gözönünde bulundurularak T.C. Merkez Bankası tarafından artırılabilir.» (22).

Bu sorumluluğun gayesi, çek kullanımının yaygınlaşması, çek hamillerinin güvenlerinin bir ölçüde korunması amacının yanı sıra, bankaların çek hesabı açarken özenli davranmalarını sağlamaktır (23). Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, kredi açacağı müşterisini araştıran banka, aynı şekilde çek hesabı açacağı kişileri de araştıracaktır. Çünkü ilk bakışta küçük gibi görünen meblağ, çek nüshalarının çoğalması ile bankaları büyük yük altına sokabilecektir (24). Ayrıca bankaların çek hesabı açtığı müşterisini Merkez Bankasına bildirmesi gerekmektedir. Buradan hareketle çek hukukunun çok yönlü bir denetim ve güven sağlama mekanizması getirmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Bu güvence ve korumalardan birisi de kanunun, belirli miktara kadar bankaları, çek keşide eden müşterisinin kefilisi gibi (25) görmesi ve kefilisi olarak

(22) Sorumluluk miktarı 2 nolu Merkez Bankası tebliği ile 125.000. TL. na çıkarılmıştır. RG. 16 Mart 1990 t. 20463 s.

(23) Çek K. 10. madde gerekçesi.

(24) DONAY, S., a.g.e., sh. 7.

(25) DONAY, S., a.g.e., sh. 7.

kabul etmesidir. Bu yükümlülüğü bir garanti sözleşmesi olarak isimlendirmek te mümkündür.

Bankaların bu tür mali sorumluluğunun doğması için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartlar aşağıda ele alınacaktır. Burada şunu belirtmek gerekir ki, banka belirli miktar parayı keşidecinin dışındaki hamile ödemek zorundadır (26). Bu nitelik kanunun amacına uygun olduğu gibi, aynı zamanda hakkın su istimallerini de önleyecek bir nitelik taşımaktadır. Kanunun açık düzenlemesi bu yoldadır.

b— Sorumluluğun Kapsamı (Sorumluluğa Tabi Kurumlar)

Bu düzenlemeler kural olarak bankalarla ilgilidir. TTK. hükümleri gereğince bankalar çek muhatabı olabilirler, yani çek bankalar üzerine keşide edilebilir. Mali sorumluluğu düzenleyen Çek K.nun 10. maddesi de sorumluluğu açıkça bankalara yüklemiş bulunmaktadır. Ancak burada yükümlülüğün kapsamında Özel Finans Kurumlarının da (ÖFK.) bulunduğunu belirtmek gerekir. Şöyleki, Bankalar Kanununun 96. maddesine göre bankalar dışındaki mali kuruluşların kuruluş ve faaliyetleri Bankalar Kanununa tabi değildir. Bu kurumların kuruluşlarına, faaliyetlerine, organlarına; tasfiyelerine, TTK.nun ve diğer mevzuatın hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı Bakanlar Kurulunca belirlenir. Düzenleme dışı kalan hususlarda, TTK. ve ilgili diğer mevzuat hükümleri uygulanır (27). Bakanlar Kurulu ÖFK.larının TTK. ve diğer mevzuatın çek ile ilgili hükümlerine tabi olacağını kararlaştırmıştır (28). Dolayısıyla, bankaların karşılıksız çeklerden dolayı mali sorumluluğuna ilişkin hüküm ÖFK. hakkında da uygulanacaktır ve aynı sorumluluk bu tür kredi kurumları açısından da geçerli olacaktır. Başka deyişle çek muhatabı olan bankalar ve ÖFK. ları mali sorumluluğun da muhatabı olacaklardır.

(26) KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 319.

(27) 3182 s. Bank. K. md. 96. ÖFK'nın kuruluşu ile ilgili olarak Bkz. REİSOĞLU, S., Bankalar Kanunu Şerhi, Ankara 1988 sh. 622 vd.

(28) Bakanlar Kurulu Kararı 85/10129 s. md. 6, RG. 18995 s. sh. 60.

c— Sorumluluğun Şartları (Unsurları)

Çek K. bu tür sorumluluk için bazı şartlar öngörmüş bulunmaktadır. Bunun yanısıra, diğer mevzuat, özellikle de TTK., şartların gerçekleşmesi bakımından incelenmesi gereken kurallar getirmiş bulunmaktadır. Bu şartlar aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir ve incelenebilir.

aa— Çekle İşleyen Bir Hesabın Bulunması

Muhatab banka nezdinde, keşideci ile banka arasında çekle işleyen bir hesabın bulunması ve bu hesaba çek keşide edilmesi gerekir. Çekle işleyen bir hesabın varlığı ise, çek sözleşmesinin bulunmasını ve karşılık ilişkisinin varlığını gerektirir.

Muhatab banka ile çek keşidecisi arasında, çek keşide edilmesine imkan tanıyan bir sözleşmenin varlığı, ortada geçerli bir çek bulunmasının ön şartıdır. Bankanın bu aşamada da, çekle işleyecek hesap açmak ve çek karnesini vermek için gerekli titizliği göstermesi gerekmektedir (29). Aşında buna uyulmaması, titizlik gösterilmemesi, bankanın kusuru olduğu için, mali sorumluluğu etkilemez, yani mali sorumluluk devam eder. Keşideci ile banka arasında bir çek sözleşmesinin bulunması, geçerli bir çek ve neticede mali sorumluluk için yeterlidir. Çek sözleşmesi, keşideci ile muhatap arasında açık yada zımni (30) bir şekilde yapılabilir. Bu sözleşmenin, keşidecinin karşılık üzerine çek keşide etmek suretiyle tasarruf hakkını haiz bulunacağına ilişkin olması gereklidir. Bu sözleşme bulunmadan keşide edilen çekler muhataba karşı olmasa bile, keşideciye karşı talep hakkı verir. Bu durumda muhatabın yani bankanın sorumluluğu söz konusu olmayacaktır. Çek anlaşması iki tarafa da mükellefiyetler yükler. Bu anlaşma ile banka, karşılığı bulunduğu takdirde, nezdinde açılan hesaba çekilen çekleri ödemeyi taahhüt eder, diğer taraftan ise müşteri de, keşide edeceği çekleri hesapta karşılamayı ve diğer tedbirlere uymayı kabul eder. Bu sözleşmenin hukuki niteliği tartışmalıdır. Sui

(29) DONAY, S., a.g.e., sh. 7, a.g.m. sh. 237.

(30) Çek karnesinin verilmesi zımni sözleşmedir, KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 316 ve dn. 699'da anılanlar.

generis olduğu (31) ve iş görmeye yönelmiş hizmet akti olduğu (32) görüşleri sözkonusudur.

Bu anlaşma mevcut olmazsa Çek K.nun öngördüğü suç oluşmayacağı için, kanunun amacının gerçekleşmesi için hamili koruma da sözkonusu olmayacaktır, başka deyişle, bankaların mali sorumluluğu da sözkonusu olmayacaktır. Hamilin haklarının korunması için çek sözleşmesi yoksa bile, keşide edilen belgeyi, keşideciye karşı geçerli bir çek olarak (33) kabul etmek gerekecektir. Başka deyişle, bu tür çekten dolayı, hamil keşideciye karşı hak talep etmek imkanına sahiptir.

Çek karnesi veren banka sözleşmeyi yapmış olmakta ve böylece bir anlamda, bankaya 125.000. TL. lık bir garanti yükümü getirilmiş bulunmaktadır (34). Karşılığın mevcut olması halinde ise banka çek bedelinin tamamını ödeme yükümlülüğü altına girmiş bulunmaktadır (35). Kısaca belirtmek gerekirse, çek sözleşmesinin varlığı çek keşide edebilmek, dolayısıyla mali sorumluluk için şarttır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, çek sözleşmesi yapıldığı anda kanunen mali sorumluluğa ilişkin sözleşmede kurulmaktadır. Başka deyişle, çek karnesinin verilmesi anında hem çek keşidesine imkan veren çek sözleşmesi kurulmakta, hem de mali sorumluluğun dayanağı mali kısmı kredi sözleşmesi (garanti sözleşmesi) kurulmuş bulunmaktadır. Mali sorumluluğun dayanağı olan ve çek karnesi verilmesi anında yapılmış sayılan kredi sözleşmesi amir bir hükmün sonucudur. Çek sözleşmesi ise tamamen tarafların iradeleri ile kurulmaktadır.

Çekle işleyen hesabın varlığı ve çek keşidesi için ele alınması gereken şartlardan birisi de karşılık ilişkisinin varlığıdır. Karşılık bulunması ve bunun üzerine çek keşide edilebilmesi de, çek sözleşmesi gibi, çek düzenlemenin bir ön şartıdır. Ancak bu şarta uyul-

(31) ÖZTAN, F., «Kıymetli Evrak Hukuku», Ankara 1976, sh. 666.

(32) KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 317.

(33) KARAKAYA, S., a.g.e., sh. 20.

(34) YÜKSEL, A.S., «Bankacılık Hukuku ve İşletmesi», İst. 1986 sh. 174.

(35) YÜKSEL, A.S., a.g.e., sh. 168.

madığı takdirde çek yine geçerlidir, ancak tahsil edilemez. Karşılık, çekte yazılı meblağı ödemeye yetecek miktarda paranın keşidecinin çek keşide ettiği hesabında bulunmasını ifade etmektedir (TTK. 695, Çek K. 3). Başka deyişle muhatabın, yani bankanın elinde, keşideci emrine tahsis edilmiş bir karşılık bulunması ve keşidecinin bu karşılık üzerine çek keşide etmesi gerekir. Ancak karşılığın bulunmaması, çekin çek olma niteliğini etkilemediği, gibi bankaların mali sorumluluğunu da etkilemez. Başka deyişle karşılık bulunması, bulunmaması yada kısmen bulunması, mali sorumluluğun miktarı noktasında etkilidir. Bankaların mali sorumluluğu karşılığın bulunmaması veya yetersiz kalması halinde ortaya çıkan bir sorumluluktur.

Teorik, olarak çek keşide edebilmek için, çek sözleşmesi ile birlikte, karşılık ilişkisinin de bulunması gerekir. Karşılığın çekle işleyen hesaba nasıl girdiğinin önemi yoktur. Banka kredi açmışsa, karşılığın bulunması için, kredinin cari hesaba aktarılması, yani likid hale getirilmesi gerekir (36). Ancak mali sorumluluk bakımından çekle işleyen hesabın bulunması yeterlidir.

bb— Şekil Şartlarına Uygun Geçerli Bir Çek Bulunması

Bankaların mali sorumluluğunun doğabilmesi için hukuki anlamda şekil şartlarına uygun geçerli bir çek bulunması gerekir. Bununla birlikte, muntazam ciro silsilesi ve haklı hamil bulunması ile süresinde ibraz şartlarını da bu kapsamda incelemek mümkünse de, önemleri dolayısıyla ayrı başlık altında ele alınmaları daha uygun olacaktır.

Çek niteliğini taşıyan bir belgenin bulunmasına ilişkin şekil şartları, TTK. da ve Çek K. da düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu şartların nitelikleri, yani geçerli bir çek bulunup bulunmaması bakımından etkileri farklıdır. Başka deyişle çekte bulunması zorunlu olan unsurlar mali sorumluluk bakımından etkili olan unsurlardır. Geçerli bir çek olması için gereken nitelik ve şartlar TTK. Çek K. ve çekler üzerine konulan ihtiyari veya yasak kayıtlar bakımından ele alınabilir.

(36) KARAKAYA, S., a.g.e., sh. 19.

Ödenmek için ibraz edilen bir çekin, geçerli ve ödenebilir bir çek olma nitelik ve şartlarını, ödeme için ibraz edilen banka şubesi araştırmak zorundadır. Bankanın bu mükellefiyeti mali sorumluluğunu da etkileyecektir. Geçerli ve ödenebilir bir çek bulunması halinde bankanın mali sorumluluğundan bahsedilebilecektir. Aksi halde mali sorumlulukta doğmayacaktır. Şekil şartlarının bir kısmı çek niteliğini, dolayısıyla mali sorumluluğu etkileyici, bir kısmı ise etkileyici değildir. Bu hususlar, her şart ve nitelik bakımından ayrı ayrı belirtilecektir.

aaa— TTK.da Düzenlenen Asgari Şartlar Bakımından

TTK. 692 ve 693. maddeleri, çekte şekil şartlarını ve bu şartların niteliklerini düzenlemiş bulunmaktadır. TTK. 692 madde çekte bulunması gereken asgari şartları belirlemiş bulunmaktadır (37). Bu şartlarda eksiklik TTK. 693. madde hükmüne göre tamamlanabilir. Başka deyişle, çekin geçerli olabilmesi için TTK. 692 ve 693. maddelerine uygun olarak düzenlenmesi gerekir. Belirtilen hükümlere uygun olan bir çekin varlığı halinde bankaların mali sorumluluğundan sözedilebilir. Aksi halde ödenebilir ve geçerli bir çek sözkonusu edilemeyeceği için bankaların mali sorumluluğunda doğmayacaktır.

TTK. da düzenlenen çek unsurları (şekil şartları) (38), çek kelimesi (39), muayyen meblağ ve bu meblağın kayıtsız ve şartsız

(37) KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 312.

(38) Şekil şartları için Bkz. KINACIOĞLU, N., a.g.e., 312 vd., DOMANIÇ, H., «Kıymetli Evrak Hukuku» İstanbul 1985, ve TTK. Şerhi C. IV. İstanbul 1990, ÖZTAN, F. a.g.e., REİSOĞLU, S. «Çek» 2. B. İstanbul, GÖLE, C., «Çek Hukuku» Ankara 1989, POROY, R., «Kıymetli Evrak Hukuku Esasları» İst. 1984.

(39) Çek birden fazla dilde veya yabancı dilde yazılmışsa o dil veya ödeviniz kaydının yazıldığı dilde Çek kelimesi yazılmalıdır. DOMANIÇ, H., «Kıymetli Evrak Hukuku» sh. 369, KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 312, Çek kelimesi metin dışında başlık veya kenar başlığı şeklinde yazılabilir KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 312, GÖLE, Ç., a.g.e., s. 14, DOMANIÇ, H., a.g.e., sh. 370, Karşı görüş, POROY, R., a.g.e., sh. 254, ÖZTAN, F., a.g.e., sh. 633.

ödenmesi için havale (40), muhatabın adı ve soyadı (41), ödeme yeri (42), keşide günü (43), keşide yeri (44), keşidecinin imzası (45)'dir.

İbraz edilen çek TTK. 692. maddesindeki şartları taşııyorsa ve TTK. 693. maddesine göre asgari şartlar tamamlanamıyorsa, bankaların mali sorumluluğu da doğmayacaktır. Bu nitelikleri ibraz anında banka kontrol etmelidir. Çekte lehtarın gösterilmesi zorunlu olmadığı için, lehtarın gösterilmesi veya gösterilme şekli, ibrazda haklı hamilin tesbiti bakımından önemlidir. Çek nüshaları birden fazla ise, mali garanti tanınan çek nüshası asıl nüshadır.

bbb— Çek Kanununda Düzenlenen Şartlar Bakımından

Çek K. çeklere birtakım şekil şartları getirmiş ve bu hususta bankalara mükellefiyet yüklemiş bulunmaktadır. Çek K.nun 3. maddesi, bankalara, çek karnelerinin her yaprağına, çekle işleyen hesabın bulunduğu şubelerin adını ve keşidecinin hesap numarasını yazma mecburiyetini yüklemiştir. Ayrıca çek karneleri de bankalarca basılır veya bastırılır. Çek karnelerinin baskı şekli ve kullanılacak malzemeye ilişkin esaslar ise, Türkiye Bankalar Birliğinin görüşü alınarak T.C. Merkez Bankasınca belirlenir. Nitekim bu hususa ilişkin olarak T.C. Merkez Bankası, Çek K. ile ilgili 1 sıra nolu tebliğı (46) ile düzenlemeler getirmiş, uygulamanın getirdiğı ihtiyaç, denetim ve standardizasyonu geliştirmek için, 2 sı-

-
- (40) Burada önemli olan husus kayıt ve şartların geçersizliğıdir.
- (41) Çek muhatapları sınırlı (Banka, ÖFK.) olduğu için kanunun ticaret ünvanı deyimini kullanması yerinde olurdu. TEKİNALP, Ü., ÇAMAĞLU, E., Türk Ticaret Kanunu, İstanbul 1989 sh. 270 ve KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 313, dn. 623 de anılanlar.
- (42) Ödeme yeri açık değilse, muhatabın adı soyadı yanında yazılı yer ödeme yeridir, Y .12 HD. 28.9.1981 t. 5046/7055 s. K. Çekte ödeme yeri tek olmalıdır., KINACIOĞLU, a.g.e., sh. 314.
- (43) Keşide gününden başka bir vade tarihi gösterilmişse bu kayıt geçersiz, ancak çek geçerlidir. Y. 11. HD. 11.11.1987, t. 11166/11529 s. K.
- (44) Keşide yeri yoksa, keşidecinin adı soyadı yanında yazılı yer keşide yeridir. Buda yoksa belge çek değildir ve mali sorumlulukta doğmaz. Y. 11. HD. 25.09.1987 t. 4420/4786 s. K.
- (45) Keşideci birden fazla ise hepsi imzalamalıdır. KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 129 Vekil veya yetkili temsilcide imzalayabilir. MALKOÇ, İ., GÜLER, M. Ticari Senetler ve Suçlar» Ankara 1989, sh. 10.
- (46) 1 Sıra Nolu Tebliğ md. 2 RG. 24.9.1985 t. 18878 s.

ra nolu tebliğ (47) ile yeniden düzenleme getirmiştir. Bu tebliğler ile, çeklerin ebatları, üzerinin yazılış biçimi, kullanılacak malzemeler çek defterlerinin şekli ve yaprakları, renk, desen, amblem, resim, banka hesabı, keşidecinin adı ve hesap numarası, denetim için gereken kayıtlar ve diğer hususlar ile ilgili olarak düzenlemeler yapılmış bulunmaktadır.

Çek K. ile çekin üzerinde bulunması gereken bir şart olarak getirilen, çekle işleyen hesabın bulunduğu şube adı ve keşidecinin hesap numarası şartlarının niteliği tartışmalıdır. Başka deyişle, bu unsurları taşımayan çeklerin, çek olarak kabul edilip edilmemesi konusunda farklı görüşler vardır. Bu unsurlar TTK. na ek unsur olarak eklenmemiştir (48) ve bulunmadığı takdirde çek geçerli sayılacağından mali sorumlulukta doğacaktır. Yargıtay bir kararında sanki bu unsurlar zorunlu unsurlarmış gibi bir ifade kullanmıştır (49). Yine Yargıtay bir kararında, çekin unsurlarını incelerken, TTK. hükümlerini esas almış, Çek K. ve ilgili tebliğlerin esaslarını dikkate almamıştır, incelememiştir (50). Bu niteliklerin zorunlu nitelikler olmadıkları görüşü hakim bulunmaktadır.

Çek K.na ilişkin Merkez Bankası tebliğleri ile belirlenen hususlar nitelikler ve şartlar ise zorunlu şartlar değildir. Daha doğru bir deyişle çekin geçerliğini etkileyici nitelikte değildir. Başkaca hukuki sonuçlar ve müeyyideleri vardır (51). Dolayısıyla tebliğ ile belirlenen hususlara uymama, çek niteliğini etkilemeyeceğinden (52), mali sorumluluğun bu hallerde devam ettiği, başka ifade ile mali sorumluluğun neticesi ödeme mükellefiyetinin bulunacağını kabul etmek gerekir. Kısaca belirtecek olursak, Çek K. ve Çek K. 1 ve 2 nolu Merkez Bankası tebliğleri ile belirlenen şekil şartları, bankaların mali sorumluluğunu etkileyici nitelik taşımamaktadır.

(47) 2 Sıra Nolu Tebliğ md. 1 RG. 26.3.1990 t. 20463 s.

(48) Karşı görüş DONAY, S. a.g.e., sh. 13.

(49) MALKOÇ, İ., GÜLER, M., a.g.e., sh. 11.

(50) Bkz. DONAY, S., a.g.e., sh. 118.

(51) Bankalara ayrıca müeyyide uygulanır.

(52) Kars. DONAY, S., a.g.e., sh. 13.

Çünkü, çeklerin geçerliğini etkilememektedirler .

ccc— İhtiyari Kayıtlar Bakımından

Kural olarak, ihtiyari kayıtların ve ifadelerin çeklere konulması mümkün bulunmaktadır. Bu kayıtlar, çeklerin geçerliliğini etkilemezler, ancak, bankaların ibrazda bu tür bazı kayıtları dikkate alması gerekeceğinden dolayı, mali sorumluluğu etkilemesi mümkündür.

Çekte lehtar gösterilebilir. Bu kayıt ibraz eden bakımından, haklı hamilin tesbitinde önem taşıyacaktır. Çeke ikametgah kaydı, aynen ödeme kaydı (yabancı para ile ödeme), olumsuz emre kaydı, bankaya ödeme kaydı, hesaba ödeme kaydı, protestodan muafiyet kaydı, provizyon kaydı, ihbar kaydı konulması mümkündür. Bu kayıtlar geçerlidir ve bankanın ibrazda bunları dikkate alması gerektir. Bu kayıtların öngördüğü usul, esas ve şartların yahut neticelerin yerine getirilmesi gerektir. Bu kayıtlar çek niteliğini etkilememekle beraber, çekin bankada ödenebilir olma niteliğini etkileyeceğinden dolayı bankaların mali sorumluluğu da etkilenebilecektir. Bu kayıtlar ve nitelikler neticesinde, ibraz anında ödenebilir bir çek mevcutsa, bankaların mali sorumluluğu da sözkonusu olabilecektir.

ççç— Çekte Yeralması Gereken Yasak Kayıtlar Bakımından

TTK. bir kısım kayıtların, çeke konulmasını yasaklamıştır. Buna göre, kabul kaydı, faiz kaydı, sorumluluktan muaf tutma kaydı, vade kaydı geçersizdir. Bu kayıtlar geçersiz olmasına rağmen çek geçerlidir. Yasak kayıtlar yazılmamış sayılır ve çek geçerli sayılır. Dolayısıyla geçerli ve ödenebilir bir çek mevcut olur. Bu sebeple bankaların mali sorumluluğu, diğer şartların gerçekleşmesi halinde ,bu kayıtları taşıyan bir çekin bulunması halinde de devam eder. Çekte vade bulunmaması dolayısıyla vade kaydı geçersizdir. Ancak keşide tarihi ileri bir tarih olan çek geçerlidir. Bu kayıt ibraz süresini uzatır. Çünkü, TTK.na göre, keşide günü ileri bir tarih olan çek geçerlidir ve yazılan keşide gününden önce

ibraz edilebileceği gibi, ileri tarih olarak gösterilen keşide gününden itibaren başlayan ibraz müddeti içerisinde de ibraz edilebilir. Hakm görüş ve Yargıtayın görüşü ibraz müddetinin ileri bir tarih olarak gösterilen keşide gününden itibaren başlayacağı yolundadır (53). Dolayısıyla ibraz müddeti uzamış olur. Bu gibi hallerde mali sorumluluk devam edecektir. Yine, faiz ve vade şartı yazılmamış sayılır, ancak çek geçerlidir, ibrazında karşılık yoksa veya yetersizse mali sorumluluk doğar.

cc— Çekin Süresinde İbraz Edilmesi

TTK. çeklerde muhataba ibraz sürelerini belirlemiştir. Bu sürelerle uygun ibraz halinde, daha doğrusu bu sürelerde ibraz halinde bankanın ödeme mükellefiyeti bulunmaktadır. Süresinde ibraz etmeme halinde ise, ödeme mükellefiyeti bulunmadığı gibi, keşidecinin çekten cayma imkanı da bulunmaktadır. Ödenebilir ve ödenmesi mecburi bir çek bulunması için, sözkonusu çekin süresinde ibraz edilmesi gerekir. Ancak süresinde ibraz edilen çekler için mali sorumluluk sözkonusudur. Bu husus Çek K.nun 10. maddesinde de açıkça belirtilmiştir.

Çek keşide edildiği yerde (54) ödenecekse, başka deyişle keşide ve ödeme yerleri aynı ise, ibraz süresi 10 gündür. Bu gibi hallerde bankaların mali sorumluluğunun doğabilmesi için, bu süre içerisinde çekin ibraz edilmesi ve diğer şartların gerçekleşmesi gerekir.

TTK.na göre, ülke içinde bir yerde keşide edilen bir çek, ülke içinde başka bir yerde ödenecekse yani, keşide yeri ile ödeme yerleri farklı ise, ibraz müddeti bir aydır. Yine aynı kıtadaki başka bir ülkede keşide edilmiş veya ödenecekse aynı ibraz süresi sözkonusudur. Akdeniz ülkeleri ise Avrupa ile bir sayılır. Bu müddetin sözkonusu olduğu bir çekten dolayı bankaların mali sorumluluğunun doğabilmesi için bir ay içinde ibraz edilmesi gereklidir.

Bir ülkede keşide edilen bir çek, başka bir kıtada diğer bir ülkede ödenecekse bu halde de ibraz müddeti üç aydır.

(53) POROY, R., a.g.e., sh. 260-261.

(54) Bundan kasıt belli bir ildir. MALKOÇ-GÜLER, a.g.e., sh. 4.

Burada şunu belirtmek gerekirken mali sorumluluğun doğması için bu ibraz sürelerinin geçmesi gerekmemektedir. Bu süreler içerisinde çekin ibraz edilmesi ve diğer şartların gerçekleşmesi yeterlidir.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekirken, çekin muhataba ibraz edilmesi gerekir. Muhatab ancak bankadır ve bankanın şubelerine ibraz, karşılık sorulmak suretiyle, muhataba ibraz sayılır. Takas odasına ibraz bunun istisnasıdır. Muhatabın banka olmasının istisnası ise ÖFK. dır (55).

ÇÇ— İbraz Edenin Haklı Hamil Olması

Mali sorumluluğun doğabilmesi için gerçekleşmesi gereken şartlardan birisi de, çeki ibraz eden hamilin haklı hamil olmasıdır. Gerçekten ibraz edilen çekin ödenebilmesi için de hamilin haklı hamil olması gereklidir. Aksi halde yapılan ödemeden banka sorumlu olacaktır (56). Burada, bankanın ibraz edilen çeki, haklı hamilin ibraz edip etmediğini kontrol etmesi gerektiğini, başka deyişle ciro silsilesine bakarak, hamilin haklı hamil olup olmadığını, muntazam ciro silsilesinin bulunup bulunmadığını tesbit yükümlülüğünün bulunduğunu belirtmek gerekir (57). Bankanın mali sorumluluğunun doğabilmesi içinde, bu yükümlülüğün yerine getirilmesi neticesinde hamilin haklı hamil olduğunun anlaşılması gerekecektir. Bununla birlikte geçerli bir çekin diğer niteliklerini de bankanın incelemesi, çekin doğruluğunu soruşturup tsbit etmesi, araştırması (check outhorization - vertification) ve çek kayıtlarını kontrol etmesi (check out) gereklidir.

Hamilin haklı olması yani hukuken çekte hak sahibi olması, kural olarak ciro silsilesinin incelenmesinden anlaşılacaktır. Ciro ve neticede ciro silsilesi ise, çekin hamiline, emre ya da nama yazılı olmasına göre değişecektir. Şöyleki :

(55) 3182 s. Bank. K. md. 96 gereği ilgili BKK. RG. 11.12.1985 t. 18999 s.

(56) Sahte ve tahrif edilmiş çeki ödemede durum böyledir.

(57) Bu hal bankaların basiretli davranma ve özen yükümünün bir sonucudur.

aaa— Hamiline yazılı çekte, haklı hamil zilyettir (58). Dolayısıyla iyi niyetli zilyette haklı hamil sayılmak gerekir. Zilyedin ibrazı ile bankanın mali sorumluluğu doğacaktır.

bbb— Emre yazılı çek, ciro ve teslimle devredileceğinden dolayı, ciro silsilesinin niteliğine, muntazam olup olmadığına bakmak gerekir (59). Giro silsilesinden haklı hamil olduğu anlaşılmanın ibraz etmesi, başka deyişle, ciro silsilesinin kesintiye uğraması gerekir .

ccc— Nama yazılı çek sözkonusu ise, alacağın temlik yolu ile devri sözkonusudur (60). Bu hususun gerçekleştiğini görmek gereklidir.

Yukarıda açıklanan şekillerde haklı hamilin tesbiti gerekir. Aksi halde ödeme mükellefiyeti doğmayacağından mali sorumlulukta bahsedilemeyecektir.

dd— Hamilin Keşideci Olmaması

Mali sorumluluğun gerçekleşebilmesi için var olması gereken şartlardan birisi de ibraz eden hamilin keşideci olmamasıdır. Bu husus Çek K.da açıkça ifade edilmiştir. Bundan amaç, gerçek çek hamillerini korumak olduğu gibi, keşidecinin kötüniyetinin de önlenmesidir. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, çek bir ödeme aracıdır, bu sebeple hamilleri korumak için mali sorumluluk getirilmiştir. Yani çek bir kredi vasıtası değildir ve bir kredi vasıtası gibi kullanılmasının önlenmesi için keşideci dışında hamillere mali sorumluluktan yararlanma imkanı tanınmış bulunmaktadır. Aksi hal çekin niteliğine de aykırıdır.

(58) Zilyedliğin devri ile hamiline çek devredilir, KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 332.

(59) KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 333, POROY, R., a.g.e., sh. 266.

(60) KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 335, POROY, R., a.g.e., sh. 266.

ee— Çekin Karşılıksız Olması Veya Karşılığının
Yetersiz Bulunması

Çek K. nun 10. maddesi, karşılığı bulunmasa veya yetersiz kalsa bile ibrazında yirmi bin (2 nolu tebliğ ile 125.000) liranın ödeneceğini açıklayarak karşılıksız veya yeterli karşılığı bulunmayan çeklerden dolayı kısmi olarak bankaların mesuliyetini kabul etmiş bulunmaktadır. Karşılığı olan çeki banka bu karşılıktan zaten ödemek zorundadır. Kısmen karşılığın bulunması halinde bu kısım ödenecektir. Dolayısıyla mali sorumluluğun bir şartı olarak, karşılığın bulunmaması veya kısmen bulunmaması (yetersiz kalması) şartlarının gerçekleşmesi aranmaktadır. Yeterli karşılık bulunmaması halinde de çek karşılıksız sayılır. Karşılıksız çek olayını bankanın, T.C. Merkez Bankasına bildirim yükümlülüğü vardır. Ancak, bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi, mali sorumluluğu etkilemez.

Eskiden çekin karşılığının bulunmadığı hallerde, teorik olarak, Borçlar Kanunu ve TTK. hükümlerine göre, bankanın, çek bedelini ödemesi mümkün görülüyordu. Bu hal borcun nakli ve havalı hükümleriyle (61) açıklanıyordu. Bugün için hesapta karşılık yokken, bankanın,

- Başka hesaptan aktarma,
- Kredi açma,
- Kendisinin ödemesi yollarıyla ödemede bulunması ve bu yollara tevessül etmesi yasaklanmıştır (Çek K. m. 4, 15). Eğer kredi ile karşılık oluşturulmuş ise, açılan değil kullanılan krediye itibar etmek şarttır (62) ve ayrıca bu kredinin çekle açılan hesaba aktarılmış olması gereklidir.

Çekin karşılıksız olduğu aşağıdaki şekillerde tesbit edilir :

- Bankaca çekin üzerine karşılıksız olduğunun yazılması,
- Ödememe protestosu çekilmesi,
- Takas odasına ibrazda karşılıksız olduğunun tesbiti.

(61) DOMANIÇ a.g.e., sh. 99.

(62) ERMAN, S., Karşılıksız Çek, Çek Hukukunda Gelişmeler Sempozyumu, Batider, 1981, C. XI, S. 2, sh. 129.

Karşılık yoksa çek ödenmeyecektir, ancak, bankanın miktarla sınırlı mali sorumluluğu doğacaktır. Eğer kısmen karşılık varsa, banka bu kısmi karşılığı ödemekle yükümlüdür. Hamilde, var olan kısmi karşılığın ödenmesini red edemez (63). Kısmi ödemenin reddi halinde o, oranda müracaat hakları ortadan kalkacağı (64) gibi, aynı zamanda, eğer kısmi karşılık mali sorumluluk miktarından fazla ise, bankanın mali sorumluluğu da ortadan kalkacaktır. Ancak daha az karşılık varsa, hamil, mali sorumluluk miktarını talep edebilecektir.

ff— Düzeltme Hakkının Olmaması Ya da Kullanılmaması

Çek K. nun bankaların mali sorumluluğunu düzenleyen 10. maddesi, Çek K. nun 7 ve 8 .maddelerini saklı tutmuştur .Bu hükümler ise keşidecinin düzeltme hakkını düzenlemektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, düzeltme hakkı sınırlı bir hak olduğu için (senede 2 kez kullanılabilir), eğer düzeltme hakkı yoksa, bankanın mali sorumluluğunun doğacağı tabiidir. Ama düzeltme hakkı varsa, yapılan tebligat üzerine keşidecinin düzeltme hakkını kullanmaması halinde bankanın mali sorumluluğu boğacaktır (65). Düzeltme hakkını kullanan keşideci, çek bedelini ve kanunun öngördüğü diğer bedelleri süresinde yatırırca artık bankanın mali sorumluluğundan da söz etmek mümkün olamayacaktır. Çünkü hamil çek bedeli ve diğer haklarını bu yatırılan değerden tahsil etme imkanına sahiptir ve artık korunma söz konusu olamayacaktır.

gg— Çekin Ödenmesini Önleyen Başkaca Sebeplerin Bulunmaması

Bankanın mali sorumluluğunun doğabilmesi için bu şartı da saymak gerekir. Gerçekten hukuken yukarıdaki şartlar gerçekleşmekle birlikte başkaca hukuki sebepler çekin ödenmesine mani,

(63) KINACIOĞLU, a.g.e., sh. 340.

(64) KINACIOĞLU, a.g.e., sh. 322.

(65) REİSOĞLU, S., Çek. İstanbul, 2. baskı, sh. 126. Aksi görüş KARAKAYA, S. a.g.e., sh. 30, banka ödedikten sonra düzeltme için tebligat yapar.

dolayısıyla da bankaların mali sorumluluğuna mani olabilir. Şöyleki :

Çek, sahte veya tahrif edilmiş olabilir. Bu halde bankanın çeki inceleme mükellefiyetinin bir sonucu olarak, bu halde çeki ödemekten kaçınması gerekir, Çekte tahrifat, çeşitli unsurlarda yapılmış olabilir. Tahrifat yada sahteliğin zorunlu unsurlarda veya çek niteliğini etkileyecek olan hususlarda yapılmış olması ödemeye ve mali sorumluluğa engel olacaktır.

Rehin ve haciz edilmiş çekler de ödenemeyeceğinden dolayı, bu hallerde de mali sorumluluğun doğduğundan sözedilemez. Çünkü, ödenmemesi gereken bir çek sözkonusudur.

Çek üzerine veya hesap üzerine tedbir konulmuş veya yine kanuni sebeplerle ödeme yasağı konulmuşsa, yine ödenebilir bir çek olmayacağından dolayı mali sorumlulukta doğmayacaktır. Ödemeden yasaklama, mesela, çek, keşidecinin veya üçüncü kişinin elinden rıza hilafına çıkmışsa, sözkonusu olabilir. Yine sahte veya tahrif edildiği anlaşılan bir çekte ödemeden yasaklanabilir. Bu hallerde de çekin ödenmesini engelleyen başka bir sebep bulunduğu için, çek ödenebilir olmadığından dolayı, bankaların mali sorumluluğu da sözkonusu edilemeyecektir. Kısaca belirtecek olursak, çekin karşılığı olmadığı veya yetersiz kaldığı için ödenmemesi gerekir. Çek, diğer her hangi bir nedenle ödenmemişse, bankanın ödeme yükümlülüğü doğmayacaktır (66).

hh— Talep Şartı

Bankanın sorumluluğunun doğması için gerçekleşmesi gereken şartların yanısıra, ödeme için talep gereklidir. Şöyleki, düzeltme hakkı varsa bunun kullanılmamasından sonra ödeme için bankaya tekrar müracaat gerekecektir. Düzeltme hakkının bulunmaması halinde ise ilk müracaat yeterli olacaktır. Ancak kanunun «bankaların ödemeye mecbur oldukları» şeklindeki ifadesinden hareketle, talebe bağlı olmaksızın, ödeme mükellefiyetinin bulunduğunu söylemekte mümkündür. Ödeme çeki ibraz eden haklı hamile yapılacaktır.

4— Sorumluluğu Yerine Getirme Zamanı

Bankanın, mali sorumluluğunu ne zaman yerine getireceği hususu kanunda açıkça belirtilmiş değildir. Ancak, çek bankaya ibraz edildiği zaman bu sorumluluğun yerine getirileceği savunulabilirse (67), Çek K. 10 maddesinin, 7 ve 8 maddeleri saklı tutmuş olmasından hareketle, düzeltme hakkının kullanılması için ihtarda bulunulduktan sonra düzeltme hakkının kullanılmaması halinde ortaya çıkacağını kabul etmek (68) yerinde olacaktır. Kanunun 7 ve 8. maddeleri saklı tutan deyim bu sonucu getirmektedir. Böyle bir ihtimalde, ibrazdan sonra 15 işgünü içinde ihtar, bu ihtarın ulaşma süresi, ihtar alındıktan sonra 7 işgünü içinde düzeltme hakkının kullanılmaması süreleri dikkate alınırsa, bankanın mali sorumluluğu yerine getirme zamanı uzamaktadır. Ancak burada bir ayırım yapmak ve düzeltme hakkının bulunmadığı hallerde, ibraz anında sorumluluğun doğduğunu ve yerine getirilmesi gerektiğini belirtmek gerekir.

5— Sorumluluk Miktarı

Çek K. nun 10. maddesi bankaların mali sorumluluğunu azami 20.000. TL. (yirmi bin TL.) ile sınırlamış bulunmaktadır. Amaç, çekin niteliğinin ve çek hamillerinin bir noktaya kadar korunmasıdır. Ancak miktarın bu amaca yeterince hizmet etmediği açıktır. Çek K. nun 10. maddesinin 2. fıkrasında, miktarı arttırma yetkisi Merkez Bankasına verilmiştir. Merkez Bankası uzun süre sonra bu yetkisini kullanmış ve 2 nolu tebliğ ile sorumluluk miktarını 125.000. TL. na çıkarmıştır (69). Bu miktar bir noktaya kadar çekin niteliği ve çek hamillerini koruyucu nitelik taşımaktadır.

Hesapta kısmi karşılığın bulunması halinde, her ne kadar, kısmi karşılığa, ilave olarak 125.000 TL. mali sorumluluk olacağı savunulması düşünülebilirse de, kanunun açık ifadesi karşısında bu görüşü savunmak mümkün olmamaktadır (70). Hesapta bulunan miktarın, mali sorumluluk miktarından mahsubu, değişik

(66) REİSOĞLU, S. a.g.e., sh. 125, DONAY, S. a.g.e., sh. 48, hamilin kesidecinin vekili veya temsilcisi olması halinde ödemeye engel bir haldir .

(67) KARAKAYA, S., a.g.e., sh. 30.

(68) REİSOĞLU, S. a.g.e., sh. 125 - 126.

(69) 2 nolu Merkez Bankası Tebliği md 3, RG. 16 Mart 1990, t. 20463 s.

(70) DONAY, a.g.e., sh. 56.

ifade ile, bu miktara ilaveten 125.000 TL. ya ulaşma bedeli sorumluluğun miktarı olacaktır. Çünkü, öncelikle çekin karşılığı, keşidecinin hesabındaki paradır (71). Zaten mali sorumluluğun doğması için çekin karşılıksız olması veya karşılığının yirmibinliraya kadar yetersiz bulunması şartının anlamı ve mantığı da buradadır.

Mali sorumluluk miktarını, değişik, ihtimallere göre, şu şekilde tasnif etmek ve örneklemek mümkündür: (72).

a— 125.000. TL. dan fazla Bedelli Çeklerde

aa— Karşılık hiç yoksa, 125.000 TL. mali sorumluluk doğacaktır. Banka şartların gerçekleşmesi halinde bu miktarla sorumludur. Mesela 500.000. TL. lık karşılıksız çekin 125.000. TL. sınırı ödeyecektir.

bb— Karşılık kısmen var ve 125.000. TL. dan çok ise, bu karşılık ödenecektir ve mali sorumluluk doğmayacaktır. Çünkü öncelikle hesaptan ödenmesi gerekir. Ayrıca 125.000. TL. ya varmayan karşılık halinde sorumluluk doğacaktır. Mesela 500.000. TL. lık çek için hesapta 200.000. TL. varsa bu ödenecektir, fakat mali sorumluluk doğmayacaktır.

cc— Karşılık kısmen var fakat 125.000 TL. dan az ise, bankanın mali sorumluluğu bu miktarı 125.000 TL. ya ikmal edecek olan miktardır. Mesela 500.000. TL. lık bir çek için, hesapta 100.000 TL. varsa, bankanın mali sorumluluğu 25.000 TL. dir. Başka deyişle, mali sorumluluk miktarından, hesaptaki bedelin çıkarılması neticesi kalan miktar bankanın sorumluluk miktarıdır.

b— 125.000. TL. bedelli çeklerde

aa— Karşılık hiç yoksa, yine 125.000. TL. lık bir mali sorumluluk sözkonusu edilecektir. Buda çek bedelinin tamamıdır.

bb— Karşılık kısmen var yani 125.000. TL. dan az ise 125.000. TL. ya ikmal edecek olan rakam bankanın sorumluluk

(71) DONAY, a.g.e., sh. 56.

(72) Değişik örnekler için Bkz. DONAY sh. 45, REİSOĞLU sh. 125, MALKOÇ-GÜLER, sh. 70, KÜNEY, H., Banka Tekniği, Ankara 1983, sh. 64.

miktardır. Mesela 100.000. lira varsa bankanın sorumluluğuda 25.000 liradır.

cc— Karşılık var ve bedel olan 125.000. TL. dan fazla ise, çek tamamıyla hesaptan ödeneceğinden mali sorumluluk mevcut olmayacaktır.

c— 125.000. TL. dan Az Bedelli Çeklerde

aa— Karşılığın hiç bulunmaması halinde, yine sorumluluk 125.000. TL. ya kadardır ancak, burada bir sınır daha vardır, o da çek bedelidir. Mesela, 75.000. TL. lık bir çekte bankanın mali sorumluluğu 125.000. TL. değil, çek bedeli olan 75.000. TL. dir.

bb— Karşılığın bulunması halinde, mali sorumluluk sözkonusu olmayacaktır. Karşılığın 125.000. TL. dan az olmasının da bir etkisi olmayacaktır. Mesela, 75.000. TL. lık bir çek için, hesapta, 100.000. TL. da olsa, 500.000. TL. da olsa bankanın mali sorumluluğu doğmayacaktır. Çünkü çekin karşılığı mevcut bulunmaktadır.

cc— Çekle işleyen hesapta, çek bedelinden daha az bir karşılık mevcut ise, bu halde bankanın mali sorumluluğu 125.000. TL. dan, çek hesabındaki karşılığın çıkarılması suretiyle bulunamaz. Bu halde sorumluluk miktarını çek bedelinden mevcut karşılığı çıkarmak suretiyle bulmak gerekir. Başka deyişle, mevcut karşılığı çek bedeline ikmal eden rakam bankanın mali sorumluluk miktarıdır. Mesela, 75.000. TL. lık bir çekin karşılığı olarak hesapta 50.000. TL. varsa, bankanın sorumluluk miktarı 25.000. TL. olacaktır.

Çeklerden dolayı bankaların mali olarak sorumlu olacağı miktar için daha önce değişik teklifler yapılmıştır. Mesela, her yılbaşı belirlenecek miktarda sorumluluk, çek karnelerinin değişik renklere ayrılması ve her renk için belli miktara kadar garanti sağlanması ve bu miktarda çek keşide edilebilmesi, bankanın karşılıksız çeki ödemesi gibi (73).

(73) Değişik teklifler için Bkz. DONAY, S. a.g.e., sh. 14 dn, 20, sh. 55 dn. 50. sh. 185 vd.

6— Sorumluluk Miktarını Merkez Bankasının Arttırma Yetkisi

Çek K. sorumlu olunan miktarın zamanla önemsiz hale gelebileceğini dikkate alarak, ilgili hükmünün ikinci fıkrasında, sorumlu olunan miktarı T.C. Merkez Bankasının arttırabilmesine imkan tanımıştır. Bu hüküm gereğince Merkez Bankası çeklerin niteliğinin korunabilmesi ve çek hamillerinin korunabilmesi için bankaların mali sorumluluk miktarını arttırabilecektir. Ancak bu yetkiyi kullanırken uyması gereken esaslar da belirlenmiştir. Buna göre, bu arttırmada, toptan eşya fiyatları yıllık endeksleri gözönünde tutulacaktır. Ancak bu endeksler, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca yayınlanan endeksler olacaktır. Merkez Bankası bu endeksi dikkate alarak mali sorumluluğun azami sınırını yükseltebilecektir.

Bu yetki, Çek. K. na ilişkin 2 numaralı tebliğ ile kullanılmıştır. Bu tebliğin 3. maddesi ile Merkez Bankası, bankaların mali sorumluluk miktarını 125.000. TL. na çıkarmıştır. Bu miktar işlenemez hale gelen ve çeşitli sebeplerle işleyemeyen müesseseyi bir anlamda tahrik edici ve işlemlerini etkileyici bir özellik taşıyabilir.

7— Özelliği Olan Bazı Çek Nevilerinde Durum

Mevzuatın izin verdiği ölçüde çeklerin çeşitli şekil ve nevlere düzenlenebilmesi mümkündür. Bu çek nevilerinin bazıları bankaların mali sorumluluklarını da etkileyecek nitelik taşımaktadır. Bu hususları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür :

a— Teyitli Çekler

TTK. na göre çekte kabul yasaklanmıştır. Çekler görüldüğünde ödenir ve vadesi yoktur. Ancak, uygulamanın getirdiği bir sonuç olarak keşidecinin çek üzerine teyit yazdırması veya bloka kaydı koydurması mümkün görülmektedir (74). Bu teyit banka da karşılığın bulunduğu anlamına gelmektedir. Bu gibi hallerde

(74) POROY, R. a.g.e., sh. 270, REİSOĞLU, S. a.g.e., sh. 47, OĞUZOĞLU, Ç., Bono ve Çek, İstanbul 1988, sh. 85.

bu teyide rağmen çek ödenmezse, yine mali sorumluluğun bulunduğu kabul etmek gerekir. Ancak genellikle mali sorumluluğa ilişkin problem ortaya çıkmayacaktır.

b— Postdate (İleri Tarihli) Çek

Çeklerde vade yoktur, ancak, keşide tarihinin ileri bir tarih olarak yazılması suretiyle ibraz süresinin uzatılması yoluna gidilebilmektedir. Yani, bu tür çekler, keşide tarihi olarak gösterilen tarihten önce de ibraz edilebilirler. Başka deyişle, keşide tarihi ileri bir tarih olan çek, geçerlidir ve ibraz süresi de ileri bir tarih olarak gösterilen keşide gününden itibaren işler. Doktrinde hakim görüş ve Yargıtay uygulaması da bu yöndedir. Bu tür çekler, yazılan keşide gününden önce ibraz edilebileceği gibi, keşide gününden itibaren ibraz süresinde de ibraz edilirse ödenmesi gerekir. Bu gibi hallerde bankaların mali sorumluluğu doğacaktır. Yani çeklerin niteliğinin aksine kredi aracı gibi kullanılmaya çalışılması mali sorumluluğu etkilemez. Çünkü ödeme aracı olma niteliği değişmez.

c— Çek Kartları ve Garantili Çekler

Çek kartı, belirli miktara kadar olan çeklerin keşide edilmesi halinde, bunların bankaca karşılık kaydı aranmaksızın ve sorulmaksızın ödenmesi imkanını sağlar (75). Bu gibi hallerde esasen belli miktara kadar garantili çekler sözkonusu olduğu için mali sorumluluk bu anlamda olacağından, ayrıca ihtilaf çıkmayacaktır. Burada, mali sorumluluğun devam edeceğini, ancak, 125.000 liralık sorumluluğun garanti miktarına dahil olduğunu belirtmek gerekir. Esasen garantili çek miktarının (bedelinin) mali sorumluluk bedelinden fazla olması gerekecektir (76). Bu özellik, müessesenin işlevinin bulunması için şarttır.

(75) KINACIOĞLU, N. a.g.e., sh. 351, Kredi kartlarının kullanılması dolayısıyla bankaların sorumluluğu da, bu sorumluluğa benzer, ancak, şartları ve niteliği farklıdır. Kredi kartları ile ilgili olarak Bkz. TEDMAN, Ömer, «Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması» İktisat Bankası Yay. İstanbul 1989.

(76) REİSOĞLU, a.g.e., sh. 50.

ç— Seyahat Çekleri

Seyahat çekleri bedelleri peşin alınmak suretiyle tanzim edilerek müşteriye verilen çeklerdir. Keşideci ve muhatap banka, lehdar ise müşteridir (77). Bu çeklerde bedel önceden depo edildiği için mali sorumluluk problemi esasen ortaya çıkmayacağı gibi, bunları TTK. anlamında çek saymakta mümkün değildir (78). Bu sebeplerle bu çekler bakımından mali sorumluluk sözkonusu edilemeyecektir. Bu çekler bir nevi ödeme havalesidirler.

Banka çekleri, çizgili çekler ve hesaba çekler bakımından ise esas itibariyle mali sorumluluk devam edecektir. Yani bu çeklerde diğer şartlar gerçekleşirse, kural olarak bankaların mali sorumlulukları devam etmektedir .

8— Mali Sorumluluğun Müeyyidesi

Mali sorumluluk bankalara 125.000. TL. ya kadar ödeme yükümlülüğü getirmiş bulunmaktadır. Kanun genellikle bankalara getirilen yükümlülükler uyulmaması halinde başkaca müeyyideler getirmiş iken, mali sorumluluk bakımından bu tür bir müeyyide getirmemiştir. Başka deyişle bu yükümlülüğe uyulmaması suç olarak belirlenmemiştir. Hak sahiplerinin kanuni yola başvurarak icra marifetiyle mali haklarını elde etmeleri ve genel kurallar çerçevesinde bankaların sorumluluğuna gitmeleri mümkün bulunmaktadır.

III— DEĞERLENDİRME SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilindiği üzere çekler bir ödeme aracıdır ve bu nitelikleri dolayısıyla ve hamillerinin korunması için, bankaların kısmi mali sorumluluğu kabul edilmiş bulunmaktadır. Ancak, yine de bankaların, çek karnesi verirken ve çekle işleyen hesap açarken gerekli özeni göstermedikleri aşıkardır. Şöyle ki, bankaların ve mahkemelelerin Merkez Bankasına gönderdikleri karşılıksız çek bildirimini, son tesbitlere göre yaklaşık bir milyon yüzbin adete ulaştırmıştır. Merkez

(77) REİSOĞLU, S., a.g.e., sh. 51.

(78) Y. HGK. K. 29.11.1974 t. 817/1276 s. ve 28.12.1970 t. 2735/5424 s. ve KINACIOĞLU, N., a.g.e., sh. 316.

Bankası ise, bankalara 360.000 kişiye ait 900.000 adet çekin karşılıksız olduğunu ve bu kişilere çek karnesi verilemeyeceğini ve çekle işleyen hesap açıklamayacağını bildirmiştir. Bu rakamlar mali sorumluluk müessesesinin beklenen faydayı sağlayamadığını ya da fonksiyonunu ifa edemediğini göstermektedir. Başka tekliflerin yanısıra, Merkez Bankasının gerektiğinde yetkisini kullanması daha akılcı bir çözüm olacaktır. Bu yetki kullanılmıştır, ancak, miktarın arttırılmasının yanısıra çek hamillerinin bu yolu bilmesi ve kullanmasının sağlanması gerekir. Sorumluluk miktarının da zaman içinde, enflasyonist ortamda sık sık arttırılması müessesenin amacına uygun düşecektir. Genellikle ticari mevduat hesapları büyük ölçüde çekle çalıştıkları için, bankaların mali sorumluluğunun miktar sınırını ve şartlarını belirlerken bu hususun dikkate alınması yerinde olacaktır. Her ne kadar sorumluluk miktarının arttırılmasının, bankaları güç duruma sokacağı söylenebilirse de, bu uygulama çeklerin nitelik ve fonksiyonlarının korunması ve çek hamillerinin korunması açısından gereklidir. Sorumluluk miktarının arttırılmasının, bankaları güç duruma sokacağı ve mevduat toplanmasını olumsuz etkileyeceği yolunda bir görüş ise yerinde değildir. Şöyle ki, sorumluluk sınırı az iken verilen pekçok çekin karşılıksız olması bankalarda mevduat toplanmadığını gösterdiği gibi, bankaların daha çok riske girdiklerini de göstermektedir. Mali sorumluluk sınırının arttırılması, bu sebeplerle bankaların daha dikkatli ve titiz davranarak çekle işleyecek hesap açmalarına vesile olmak suretiyle bankalara faydalı olacağı gibi, aynı zamanda, çekin fonksiyonlarının ve çek hamillerinin korunmasına yani bankaların mali sorumluluğu müessesesinin her iki amacına da hizmet edecektir. Her ne kadar çek yaprağı başına düşen mali sorumluluk miktarı az görünse, özellikle Merkez Bankasınca miktar artırıldıktan sonra çek defterleri için ve tüm müşteriler toplamı bakımından bir yekun teşkil edecektir. Mevcut düzenlemede bu yolun kullanılabilmesi, bankaları büyük mali külfetlere sokabilecek mahiyettedir.

Sorumluluğun uzun zaman gerektirmesi ve miktarının sınırlı olması, bu yola gidilmesini ve bu haktan yararlanılmasını önlemekte idi. Sorumluluk miktarının arttırılması müessesenin işlemesine etkili olabilir. Uygulama açısından, karşılıksız çekler-

den dolayı bankaların mali sorumlulukları ile doğrudan ilgili bir Yargıtay kararına da rastlanmamıştır.

Uygulamayı güçleştiren hususlardan birisi de, bu sorumluluk neticesi, bankanın keşideciye rücu edebilmeyi kolaylaştırmak için çeki elinde bulundurma gereği, hamilinde müracaat haklarını kullanabilmek için çeki elinde bulundurması gereğidir. Bu sebeple, küçük meblağ için hamil çeki elinden çıkarmak istemeyeceğinden dolayı (79) mali sorumluluktan yararlanamayacaktır. Banka da çek tevdi edilmedikçe bu sorumluluğu yerine getirmeyecektir. Uygulama açısından kolaylaştırıcı önlemlerin alınması çekin niteliğinin korunması ve mali sorumluluğun amacına uygun olarak gerçekleşmesi bakımından gereklidir.

Müessesenin işlemlerini sağlayacak kolaylaştırıcı önlemleri ise şöylece sıralamak mümkündür :

— Bankaların çekin ibrazında bu müesseseyi hamile hatırlatması mecburiyeti getirilmeli, uyulmadığı takdirde, mali mesuliyet miktarı arttırılmalıdır.

— Mali sorumluluk miktarının ibrazda hamile derhal ödemesi ve buna ilişkin kayıt düşüldükten sonra çeklerin hamile iadesine ilişkin düzenleme yapılmalıdır .

— Sorumluluk miktarının ihtiyaca göre sık sık arttırılması gerekir.

— Mali sorumluluğun toplam miktarı, belirlenecek objektif kriterlere göre, belli bir orana ulaşan bankalara çek verme hakkının sınırlandırılması dahil olmak üzere bazı müeyyideler öngörülmesi, bu hususta Bankalar Kanununun hükümlerinden yararlanılmalıdır.

— Müessesenin işlemesine ilişkin banka nezdindeki işlemler basitleştirilmelidir.

(79) REİSOĞLU, S, a.g.e., sh. 126.

— Bankaların sorumluluğu yerine getirmemesi halinde ceza önlemleri uygulanmalıdır. Buna ilişkin düzenleme Çek. K. 10. Maddesinin değişikliği ile yapımalıdır.

KAYNAKÇA

- BATİDER, «Çek Hukukunda Gelişmeler Sempozyumu», Y. 1981 C. XI, s. 2.
- DOMANIÇ, Hayri, «Kıymetli Evrak Hukuku», İstanbul 1985.
- DOMANIÇ, Hayri, «Karşılıksız Çek», İstanbul 1983.
- DOMANIÇ, Hayri, «Kıymetli Evrak Hukuku», «TTK. Şerhi C. IV», İst. 1990.
- DONAY, Süheyl, «Son Değişikliklerle Çek», Vize 1990.
- DONAY, Süheyl, «Bankacılık Suçları», İHFM. 1984, s. 1-4.
- EREM, Faruk, ALTINOK, Akın, TANDOĞAN, Haluk, Bankalar Kanunu Şerhi, BTHAE yayını, Ankara 1989.
- ERMAN, Sahir, ««Karşılıksız Çek, Çek Hukukunda Gelişmeler Sempozyumu» Batider, C. XI. s. 2 sh. 199 vd.
- GÖLE, Celal, «Çek Hukuku» Ankara, 1989.
- GÖLE, Celal, «3167 s. K. na göre Çekin Unsurları ve Şekli», Yaşar Karayalçına 65. yaş Armağanı, Ankara 1988, sh. 233-246.
- İNAN, Nurkut, «Çek Riziklerinden Doğan Sorumluluk», Ankara 1981.
- İNAN, Nurkut, «Özel Hukukta Karşılıksız Çek - Çek Hukukunda Gelişmeler Sempozyumu», Batider, C. XI, s. 2 sh. 95 vd.
- KARAKAYA, Selahattin, «En Son Değişikliklerle Karşılıksız Çek ve Uygulaması» Ankara 1986.
- KINACIOĞLU, Naci, «Kıymetli Evrak Hukuku», Ankara 1987.
- KÜNEY, Hikmet, «Banka Tekniği» Ankara, 1989.
- MALKOÇ, İsmail - GÜLER, Mahmut, «Ticari Senetler ve Suçlar» Ankara 1989.
- OĞUZOĞLU, Çetin, «Uygulamada Bono ve Çek Sorunları» İstanbul 1988.
- ÖZTAN, Fırat, «Kıymetli Evrak Hukuku», Ankara 1976.
- POROY, Reha, «Kıymetli Evrak Hukukunun Esasları» İstanbul 1983.
- REİSOĞLU, Seza, «Türk Hukukunda ve Bankacılık Uygulamasında Çek», Evrim yay. İstanbul, 2. baskı, tarihsiz.
- REİSOĞLU, Seza, 3182 Sayılı Bankalar Kanunu Şerhi, Ankara 1988.
- SUNGUR, Turgut, «Banka Tekniği» Ankara 1987.
- TEKİNALP, Ünal, Banka Hukukunun Esasları İst. 1988.
- TEKİNALP, Ünal - ÇAMOĞLU, Ersin, «Türk Ticaret Kanunu» İstanbul, 1989.
- TEOMAN, Ömer, «Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması» İstanbul 1989.
- TÜMERKAN, Somay, «Dolandırıcılık Suçu - Karşılıksız Çek Keşidesi Filleri» İstanbul, 1987.
- YÜKSEL, Ali Sait, «Bankacılık Hukuku ve İşletmesi», İstanbul 1986.